

ГРАЖДАНСКАТА ЖУРНАЛИСТИКА – КАКВА ПОЧВА ИМА ТЯ У НАС?

ас. Юлия Шаповалова

Бургаски свободен университет

CIVIC JOURNALISM: WHAT GROUND DOES IT HOLD IN BULGARIA

Asst. Prof. Julia Shapovalova

Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Публикацията прави опит да изследва явлението гражданска журналистика и сегашното ѝ съществуване в България, да даде точно определение на термина, както и да предвиди развитието ѝ занапред.

Ключови думи: *гражданска журналистика, гражданско общество, официални медии*

ABSTRACT: The article tries to explore the phenomenon of civic journalism and its contemporary existence in Bulgaria. It attempts to formulate a precise definition of the term as well as to predict its future development.

Key words : *civic journalism, civil society, mainstream media*

Гражданската журналистика вече има почва у нас – този факт е безспорен. Порасна някак незабележимо и се видя едва след като избуя. Но каква ще бъде тази почва занапред – камениста, създаваща трудности, или плодороден чернозем? Трудно ли ще расте тази нова за нас журналистика, или възможностите пред нея са безпрепятствени?

Официално определение и съдържание на термина „гражданска журналистика“ у нас все още не е дадено. Самите журналисти също не могат да класифицират явлението, макар и да отчитат появата му. За гражданска журналистика у нас се заговори усилено едва през 2012 г. Сега гражданската журналистика намира все повече и повече нови привърженици, които макар и да не могат да я обяснят, я „потребяват“ с интуитивна симпатия.

За пръв път терминът се появява още през 2007-ма година, но някак си заглъхва, вероятно защото заетите в медийния бранш у нас не му обръщат достатъчно внимание. През 2011 терминът вече се среща по-често в традиционните медии, а през 2012 стига и до широката общественост.

Семантичният анализ ни подсказва, че гражданската журналистика е или журналистика, правена от граждани, или журналистика за гражданите. В единия случай всеки гражданин автоматично става журналист, а в другия – самите журналисти насочват приоритетите си към желанията на гражданите,

към техните тревоги и техните проблеми. Възможен е и трети вариант – граждани пишат за гражданите.

До второто тълкувание се доближава единственото засега определение на термина „гражданска журналистика“, дадено от Дейвис Мерит, главен редактор на канзанския вестник „The Wichita Eagle“. В свое интервю пред National Public Radio Мерит обобщава гражданската журналистика като „комплекс от ценности на занаята, който се припознава, като въздейства над връзката между традиционната журналистика и демокрацията. Гражданската журналистика поставя проблемите на гражданите над потребностите на медиите и политическите играчи и дава на отделния човек възможност за пряко участие в демократичните процеси, вместо да го третира като наблюдател, жертва или „необходимо зло“.

Движението за гражданска журналистика се заражда в САЩ около средата на 1990-те години. В България идва с 20 години закъснение, каквато впрочем е тенденцията в медийния бранш у нас и за други постижения на Западния свят, най-вече технологични.

В основата на това движение стои разбирането, че публиката престава да бъде пасивен наблюдател на обществения живот и за да не я изгуби съвсем, журналистиката трябва да спре да я облъчва с новини, факти и коментари еднопосочно.

В книгата си *The Roots of Civic Journalism* („Корените на гражданската журналистика“) изследователят на това явление Дейвид Пери (David K. Perry), откроява следните основни принципи, към които практикуващите гражданска журналистика следва да се придържат.

- Медиите и журналистите трябва да бъдат активни участници в обществения живот, а не негови далечни наблюдатели.
- Медиите трябва да дават форум за обсъждания на обществени въпроси.
- Трябва да се обръща внимание на проблеми, събития и въпроси, които вълнуват обикновените хора.
- Трябва да се отчита общественото мнение посредством дискусии и дебати между членовете на общността.

Джей Роузен, наричан „гуруто на гражданската журналистика и новите медии“, професор по журналистика и директор на Проекта „Публичен живот и медии“ в Ню Йоркския университет, дава допълнителни разяснения и примери за това, какво е „гражданска журналистика“ [Джей Роузен, „Гражданската журналистика“, статия в Tripod.com]. Според него граждански журналисти са професионалистите – работещи, действащи журналисти в различни медии, които виждат сигналите на публиката и не ги пренебрегват. Вместо да се плашат от критиките, те трябва да дадат трибуна на тези критики, да помогнат на гражданите да участват пълноценно в публичния живот и да ги вземат насериозно, когато участват. Комплексът от примерни практики, които Роузен посочва, включват отразяването на предизборната кампания не като „конно надбягване“, а като „граждански дневен ред“ - отразяване, което е подчинено на приоритети и дискусии

въпроси, формулирани от самите граждани. При важна реч на кандидатите по време на кампанията съдържанието ѝ се отразява по матрица, взета от "гражданския дневен ред", при което лесно се вижда доколко в речта присъстват проблемите и грижите на гражданите. Друг вестник създава "Екип за публичен живот" - репортери ориентирани към нов начин на отразяване на политиката и управлението. По-рано тези репортери са прикрепени към една или друга институция или градския съвет, което предопределя тяхната гледна точка. "Екипът за публичен живот" търси друг тип отразяване на публичния живот, в което зрителният ъгъл е "отдолу-нагоре". Целта е да се открие как гражданите като непрофесионалисти назовават и подреждат проблемите в публичния дневен ред. Тези форуми стават изходна точка за политическото репортерство във вестника, измествайки старите източници на новини - машинации и ходове на "вътрешни хора" и публични лица.

Роузен смята, че форма на гражданската журналистика е движение за промяна на традиционния медиен модел и традиционните взаимоотношения с публиката, тръгващо от професионалисти в медиите заедно с техни съмишленици. Целта му е да породи дискусия в медиите, а оттам – желаната промяна.

Но нали работата на журналистите е именно тази – да се вслушват в гласа на народа, а не в този на политиците? Нали точно така е възникнала тя – като защитник и бранител на обществения, а не управленския интерес? Журналистиката, практикувана от журналисти и меди, би трябвало да бъде гражданска от само себе си, без да е нужно това ново допълнение и определение. Вероятно американските изследователи са забелязали, че тя се е отклонила от своята изконна и първоначална мисия и се е насочила другаде. И за да я върнат обратно в руслото, създават този модерен нов образ – гражданска журналистика, т.е. същата добра стара журналистика, но малко повече ориентирана към гражданите. Нещо като добре познат и продаващ се модел автомобил, само че с нов фейслифт.

В нашата медийна и публична реалност разбирането за гражданска журналистика е по-различно и клони повече към другото обяснение – журналистика, създавана от граждани, т.е. нежурналисти по професия, хора извън медиите. Професионалните журналисти я наричат „неофициална журналистика” - журналистика, създадена от други пишещи, извън официалните медиите – радио, телевизия, вестници, утвърдени онлайн-издания [Даниела Горчева, журналист, издател на списание „Диалог” в Холандия, БНР, програма „Христо Ботев”, "Клубът на журналистите", 26.02.2011 г.]. Гражданската журналистика е журналистиката в блоговете, в други интернет сайтове извън утвърдените такива, където пишещите не се страхуват да изразят ясна гражданска позиция – нещо, което „официалните” журналисти се притесняват да направят – поради зависимост, цензура или най-често – автоцензура.

Има и други представители на гражданската журналистика – журналисти, които са работили някога в официални издания, но поради

непримиримостта си с цензурата са преминали на другия бряг и сега гromят бившите си работодатели от собствените си блогове в Интернет или работят на свободна практика.

Някои от професионалните журналисти пък смятат, че медиите ще изчезнат, защото са се превърнали в инструменти за печелене на пари и корпоративно влияние, а гражданската журналистика е тази, която единствено ще остане да съществува [Кодинова, Елена „Блогът - новата гражданска журналистика”, списание „Мениджър”, бр. 107, септември 2007 г.].

Твърдението разбира се е крайно, защото медиите няма да изчезнат. Въпреки спада на тиражите, вестниците ще продължат да съществуват – веднъж в интернет, веднъж в бутикови хартиени тиражи за твърдите си фенове. Телевизиите у нас имат монопол върху вниманието на зрителите и това увеличава влиянието върху тях, така че и тяхното изчезване е под въпрос. Но че главната им роля на рупори на свободното слово, пазители на плурализма и куче-пазач на демокрацията отдавна е станала трето- и четвъртостепенна, е повече от ясно. Забавлението, оттам – печалбата са най-важни. Другото не е нужно, макар да е добре дошло понякога.

Именно тази комерсиализация на официалните медии създаде благодатна почва за възникването и избуяването на гражданската журналистика, дотам, че традиционните медии да ѝ обърнат внимание и не само – дори да започнат да се съобразяват с нея.

Журналистите и главните редактори у нас също четат изследвания, и те виждат, че на публиката трябва да се даде трибуна, защото тя иска да участва в процесите. „Е добре, ще ѝ дадем трибуна, за да ѝ удовлетворим капризите”, казват главните редактори. Публиката у нас винаги е имала трибуна. Колонки с читателски писма има във всички вестници, без изключение, още от времето на соца. Читателските сигнали, изразени в писма и обаждания по телефона, почти винаги са намирали своя отзвук (макар не изцяло!) във всички официални издания.

Това и сега е така, с тази разлика, че дневният ред на медиите се разминава с дневния ред на гражданите. Много медии искат, но не могат да дадат трибуна и да отразят всички сигнали на публиката. Други пък могат, но не искат да го направят. Затова те им дават друг отдушник, за да не се считат пренебрегвани, един вид псевдотрибуна. На първо място – коментарни форми в новините под сайтовете. Отворени зрителски линии в телевизионни предавания, отворени телефонни линии и в радио предавания. Така хем вълкът сит, хем агнето – цяло. Журналистът не взема страна, но оставя гражданина да си излее душата. Примерите са безброй: сайтът на най-голямата телевизия у нас – bTV, новините и формите за коментари под тях, както и рубриката „Аз, репортерът”; БНТ – същият формат – новини и коментари под тях на сайта; Нова тв – часът на Милен Цветков и откритите телефонни линии; телевизия СКАТ – поне три предавания с такива линии („Паралакс”, „Турбулентно”, „Предизвикано”); БНР. Фейсбук страниците на

медиите и съответните предавания („Денят започва”, БНТ) са също добра псевдотрибуна за гражданското недоволство.

Но това не е достатъчно за гражданите. Те не искат само да излезат натрупалото се недоволство в коментари. Те искат да изразят ясна позиция, да покажат, че са част от гражданското общество, да съберат последователи, за да променят нещата. Защото виждат, че медиите вече нямат силата да ги променят. Още повече, че качеството на журналистиката – и като начин на изразяване, и като грамотност, в много медии у нас е на отчайващо ниско ниво. Гражданинът, който е член на гражданското общество, не може да търпи това. Особено ако е учил повече, ако е по-интелигентен от журналиста и има ясна позиция по определени въпроси, които медиите не изразяват както трябва или на които не обръщат внимание въобще.

Във Фейсбук има група „Неграмотните журналисти на България”, която е създадена в края на 2011 г. В края на 2012 г. тя има 351 последователи, които се увеличават всеки ден. Достатъчно е само три дни да четеш вестникарските заглавия, за да стигнеш до такова заключение. „Берлускони заклати премиера Монти” (вестник „Монитор”); „Курва: Спах с Рибери за дрешки” („7 дни спорт”); „Круизен кораб с 400 пасажери акУстира в Бургас” (burgas.dir.bg); „Саксия метна жена от 15-ия етаж” (в-к „Стандарт”); „Сусамът отваря пещерата на витамините” (в-к „24 часа”) и т.н., и т.н.

Новите технологии напълно обезпечават правото на гражданите да участват активно в обществения живот. Неслучайно гражданската журналистика се ражда в интернет – тя просто няма как да се роди другаде.

И така – може ли всеки гражданин да бъде „граждански журналист?” и какво е окончателното определение на това явление? Това, че си публикувал във фейсбук папарашки снимки на премиера Бойко Борисов, президента Плевнелиев, или някой фолкпевица, прави ли те представител на „гражданската журналистика”? В първите два случая – да, ако тези снимки показват нещо нередно или съмнително – например премиерът шофира без колан, а президентът е в Брюксел, като в същото време твърди, че е в София. Но това пак не стига, защото снимките могат да имат логично обяснение. В третия случай – не. Защото гражданската журналистика е сериозна журналистика, изключваща жълтото и развлекателното. Тя се отнася за важни обществени процеси и явления, породени от властта и рефлектиращи върху хората. Тя се отнася за важни политически процеси, за управленски решения, за икономически явления или факти, незабелязани или останали встрани от официалните медии. Гражданската журналистика е задълбочен анализ или другата гледна точка за събитие, достатъчно важно и сериозно. Което обаче не изключва хумора и иронията в текстовете, създадени от нея.

Фактът, че създаваш определен текст или снимка и ги публикуваш в социална мрежа, все още не означава, че това е гражданска журналистика. Необходимо е нещо повече от акта на публикуване или създаване – проверка, анализ, сверяване на фактите, гарантиране на точността, т.е. спазване на принципите на журналистиката за истинност, независимост,

стриктна проверка на информацията, обективност, но и – анализ, собствено мнение и ясна позиция по определен въпрос.

Характерно за гражданската журналистика е защитаването и заставането зад определена позиция, изразяване на обективизирано и аргументирано мнение, другата гледна точка по важен обществен въпрос. Всичко това би трябвало да бъде приоритет и на традиционната журналистика, но повечето журналисти днес поддържат становището, че те са огледало на събитията – отразяват го от всичките му страни, но стоят извън, не заемат позиция. Макар че точно за коментарните жанрове е характерна журналистическата позиция, те са и най-ценното, което липсва днес в нашите медии.

Именно върху тази почва, за която типична е липсата на позиция, възниква и избуява гражданската журналистика. Тя замества празното пространство на липсата не на информация, а на позиция и коментар. И то позиция, зад която застават интелигентни, мислещи, образовани и разсъждаващи хора. Или липсата на другата гледна точка, или дори на тотална цензура, която официалните медии налагат.

Това си пролича особено много при протестите срещу Закона за горите през пролетта и лятото на 2012 г.. Официалните медии се опитаха да омаловажат протеста, а най-гледаната българска телевизия дни наред не му обръщаше внимание. После нарече протестиращите природозащитници „маргинали”, а в репортаж за протести в подкрепа на този закон използва кадри от протеста срещу него [www.eurochikago.com, „Кадри от протест срещу закона за горите използвани като кадри от протест за този закон”]. Това породило огромно възмущение в социалните мрежи, а протестиращите създадоха собствени канали за разпространение на нецензурирани, сурови клипове от дните протести.

В крайна сметка телевизията отстъпи и дори бе принудена да се извини на протестиращите заради неадекватното си поведение в подкрепа на управляващите.

Друг случай с ярки прояви на гражданска журналистика бе т.нар. случай Опиц. Иконописецът Йордан Опиц влиза за 5 години в затвора, осъден от последна инстанция, заради убийство. Доказано е, че е убил наркозависим по предположение, че влиза да краде в дома му. Съдът е приел, че не става дума за неизбежна отбрана, а за хладнокръвно убийство, за което Опиц трябва да изтърпи присъдата си. При това с незаконно притежавано бойно оръжие, с дебалансиран куршуми – такива, които, влизайки в организма, причиняват необратими увреждания.

Най-тиражните български медии в продължение на години интервюират, тиражират и създават на иконописеца ореол на мъченик, защитава собственоста си. Създава се и впечатлението, че едва ли не всеки крадец трябва да бъде убиван, а всеки наркоман – още повече. Появяват се дори мнения, че „иконписецът” не можел да бъде престъпник, като че ли професията е определяща за законната и моралната устойчивост. Кампании в защита на Опиц веднага започват да обикалят интернет и социалните мрежи и хиляди кликат на „сподели, ако не си съгласен с присъдата”.

Нито една от т.нар. официални медии не търси другата страна – не търси семейството на убития „наркоман“, становището на неговите родители, близки.

Алтернативната, другата гледна точка по случая Опиц, реабилитацията на загиналия, личната драма на неговото семейство, самоубийството на приятелката му, непонесла смъртта на любимия, всички тези истории се появяват в блогове в интернет, написани от непрофесионални журналисти. Написани блестящо, от грамотни автори, с хубав изказ и неклиширани, въздействащи фрази.

После тази история намери място и в някои официални медии, които все пак ѝ дават трибуна [Бакалов, Иван, „Икона от Опиц, мъченика... (на гости в дома на един убит наркоман)“, е-вестник, 22.09.2012 г., <http://e-vestnik.bg/15676>].

Дори една национална телевизия отново коригира всезнанието си по въпроса и даде (макар и за малко!) другата гледна точка.

Пак там, в интернет и социалните мрежи, започват да се задават сериозни въпроси относно други страни от този случай: например чели ли са журналистите присъдата на Върховния касационен съд, мотивите на съдиите, точното описание на фактичката обстановка, или им е по-приятно и по-драматично да описват съдбата на иконописеца-мъченик? Дори и да са я чели, това не пролича. Защото подхлъзнеш ли се веднъж по плоскостта на тази драма, толкова благодатна и сочна за отразяване, е трудно да обърнеш позицията си. Непрофесионално и несериозно е за една медия да се самоопровергава – видите ли, години наред защитавахме Опиц, а сега изведнъж излезе, че не сме били прави. Затова медиите я подкараха както си знаят и както са го правили години наред – той е невинен, защото е иконописец, абсурдно е да влезе в затвора, защитавал си собствеността, а убитият е наркоман, крадец, престъпник, циганин...

Необятните възможности на интернет наистина дават на всеки гражданин възможността да бъде журналист. Но дали всеки гражданин може да бъде такъв?

Освен че трябва да е грамотен, да пише пунктуационно и стилистично правилно, той трябва да има силно развито гражданско самосъзнание и собствена позиция. Да разбира кое наистина е важно, да отстоява демократичните принципи на плурализма, да не подвежда с информацията си и дори да дава възможност тя да бъде лесно проверена. По това се отличават гражданските журналисти, които имат какво да кажат и как да го аргументират, от писачите, които просто искат да кажат нещо. Първите се отличават и по избора на теми (достатъчно важни и сериозни), по начина на писане, по добрата и леснопроверяема аргументация, както и по броя последователи. Те самите трябва да насърчават читателите си към критично четене и проверка, както и да дават начините за тази проверка.

Крайни са мненията за бъдещето на гражданската журналистика. От една страна, все повече се говори за законово ограничаване на свободата на изразяване в интернет, защото се навъдиха много такива, които просто искат

да кажат нещо. И не само искат, ами и го казват, при това много обидно. Поднасят непроверени данни, на база на тях правят изводи, накарняващи имиджа на хора, фирми, организации. Някои автори дори поддържат становището, че стойностната информация трябва да бъде написана от журналисти професионалисти, а не журналисти граждани, именно за да се избегнат тези рискове [Динкова, Слава, „Съдържанието е цар, но какъв цар? Журналистика без журналисти; ПР без ПР-и”, НБУ, годишник 2009.]. И смятат, че „всички онлайн сайтове трябва да бъдат легализирани, а свободното писане в блогове, въвеждането на коментари, качването на видеоматериали, използването на социалните мрежи – ограничено. Това трябва да стане не чрез забрана, а чрез проверка на информацията от администраторите на сайта, предлагащи свободно качване на информация и видеоматериали” [пак там].

Такъв дебат впрочем се води и в Македония, където в момента се предлага именно такъв контрол на свободното публикуване в интернет. Законопроект предлага всички администратори и доставчици на интернет услуги да изтриват коментари и мнения само ако някой се е обидил от тях, а не въз основа на съдебно решение [Недев, Преслав, „Опасност от цензура в Македонския интернет или как се съсипва интернет бизнес”, „Ведомост инфо”, 5.10.2012 г., <http://vedomost.info/komentari/32681-opasnost-ot-tzenzura-v-makedonskiyat-internet-ili-kak-se-sasipva-internet-biznes.html>]. А самите администратори да проверяват информацията, преди да я публикуват.

Подобна проверка е не само невъзможна, но и не е необходима. Пазарът и при гражданската журналистика ще отсее ненадеждните, манипулаторите, тези, които са избягали от истинския дневен ред на обществото. И ще ги превърне в това, в което днес са се превърнали журналистите от официалните медии. Свобода на словото е възможността да изказваш мнение, да защитаваш позиция, но не позволява това да става с цинични, груби и обидни думи. Езикът на омразата трябва да се цензурира, а не изразената позиция.

Но ако гражданската журналистика – и създаваната от професионалисти и тази от спонтанно реагирали граждани спазва изконните принципи на истинската журналистика, тя има своето бъдеще.

Още повече, че тя намира вече и своето място (макар и засега нищожно) и в официалните медии, особено в обществените. Тя се и поощрява. Например Фондация „Работилница за граждански инициативи” учреди на 11 септември 2012 г. Годишни награди за журналисти „Валя Крушкина - журналистика за хората“. Те са част от едноименния Фонд „Валя Крушкина“ в памет на журналистката от БНТ Валя Крушкина, починала през юни 2012 г.. Целта на наградите е да отличат примери за отговорна, обективна журналистика. В конкурса могат да участват журналисти от печатни и електронни медии, интернет сайтове, както и представители на гражданската журналистика [Работилница за граждански инициативи, съобщение на официалния сайт: <http://www.wcif-bg.org/news.php?id=2329>]. Крачка напред – макар и малка.

За съжаление, официалните медии все още имат тотален монопол в българското медийно пространство. Затова гражданската журналистика ще расте на тази неблагоприятна почва като елата – с дълбока коренова система, навлизаща здраво в пръстта, и много, много бавно. Но пък устойчива на вятъра.

Литература:

1. Bakalov, Ivan, „Ikona ot Opitsh, muchenika... (na gosti v doma na edin ubit narkoman)”, e-vestnik, 22.09.2012 г., <http://e-vestnik.bg/15676>
2. Gorcheva, Daniela, BNR, programa „Khristo Botev”, "Klubut na zhurnalistite", 26.02.2011 г., intervyyu
3. Dinkova, Slava, „Sudurwhanieto e tshar, no kakuv tshar? Zhurnalistika bez zhurnalisti PR bez PR-i”, NBU, godishnik 2009.
4. Kadri ot protest sreshtu zakona za gorite izpolzvani kato kadri ot protest za tozi zakon, <http://www.eurochicago.com/2012/06/kadri-ot-protest-sreshtu-zakona-za-gorite-izpolzvani-kato-kadri-ot-protest-za-tozi-zakon/>
5. Kodinova, Elena „Blogut - novata grazhdanska zhurnalistika”, spisanie „Menidzhur”, br. 107, septemvri 2007g.
6. Nedev, Preslav, „Opasnost ot tshenzura v Makedonsiya internet ili kak se susipva internet biznes ”, „Vedmost info”, 5.10.2012 г., <http://vedomost.info/komentari/32681-opasnost-ot-tshenzura-v-makedonskiyat-internet-ili-kak-se-sasipva-internet-biznes.html>
7. Rabotilnitsha za grazhdanski initsiativi, suobchenie na ofitshialnia sait: <http://www.wcif-bg.org/news.php?id=2329>
8. Rouzen, Djey, „Grazhdanskata zhurnalistika”, statia v Tripod.com <http://freeinf.tripod.com/Jay.htm>.
9. Uikipediya, „Grazhdanska zhurnalistika ” - <http://bg.wikipedia.org/wiki/>